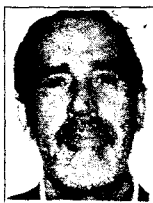

Fienden som sto på leirføtter

Sluttetiden norsk okkupasjonshistorie 2011

ROBERT BATHURST

Vi visste at det meste ikke virket i Sovjetunionen. Men hvis regimet virkelig var den mektige fienden som Vesten brukte så mye ressurser på å bekjempe, måtte det iallfall være noe som var i orden: det militære. Men det samme forfallet hersker der. Hvorfor så vi det ikke?

Kronikkforfatteren, som er tidligere amerikansk marineattaché i Moskva, har med forferdelse besøkt den russiske Østersjøflåten hovedbase i Königsberg, Kaliningrad. Han er i dag tilknyttet Institutt for fredsforskning i Oslo.

Et kjennetegn ved den kalde krigen var at den var full av vedtatte sannheter. Under et besøk i juni ved hovedkvarteret til den russiske Østersjøflåten i Baltijsk ble jeg konfrontert med enda en av disse sannhetene. Den hadde ligget bak i hjernen som et virus, og hele tiden farvet bildet jeg hadde av Russland.

Vi som arbeidet i vestlige etterretningsorganer, pleide å forsikre våre foresatte om at mye nok ikke virket som det skulle i Russland, men at man i hvert fall kunne stole på at de militære kunne jobben sin. Den røde lærer rekrutterte kremen av ungdom i Sovjetunionen, og hadde forsterket til varer, boliger og alt annet som skal til for å holde et nasjonalt forsvar i topp stand. Påstanden var uangripelig. Hvis Sovjetunionen virkelig var den mektige fienden vi brukte så mye ressurser på å bekjempe, måtte det være noe i dette fryktningstyende imperiet som virket. For min egen del var jeg for eksempel overbevist om at den sovjetiske – og den senere russiske – marinen behandlet våpen og risikoavfall på en forsvarlig måte.

Bildet som ble skapt av Sovjetunionen under den kalde krigen, skyldtes ikke at vestlige militære konspirerte om å lage et verst mulig trusselbilde. Det skyldtes heller ikke et diktat fra NATO sentralt. De enkelte NATO-landenes forsvarsdepartementer kom med mer eller mindre likelydende analyser. Felles for dem var at spådommen «russerne kommer» gikk igjen i ulike varianter. Advarslene fortsatte å komme – og så i Norge – til og med etter at Gorbatsjov introduserte den nye doktrinen om ikke-provoserende forsvar i 1988.

Analysikerne blir ofte unnskyldt med at de ikke så hvordan ting var i

ferd med å falle fra hverandre i Russland. Dette er rett og slett ikke sant. Forskere og intellektuelle dro til Moskva i tusentall og lot seg trolle binde. Om de i ettertid forsto at Sovjet-systemet hvilte på leire, lot de seg ikke merke med det. I stedet gjorde de som Sartre: de tiet. De ba heller ikke om unnskyldning etterpå for å ha tatt feil. Men jeg ønsker å be om unnskyldning.

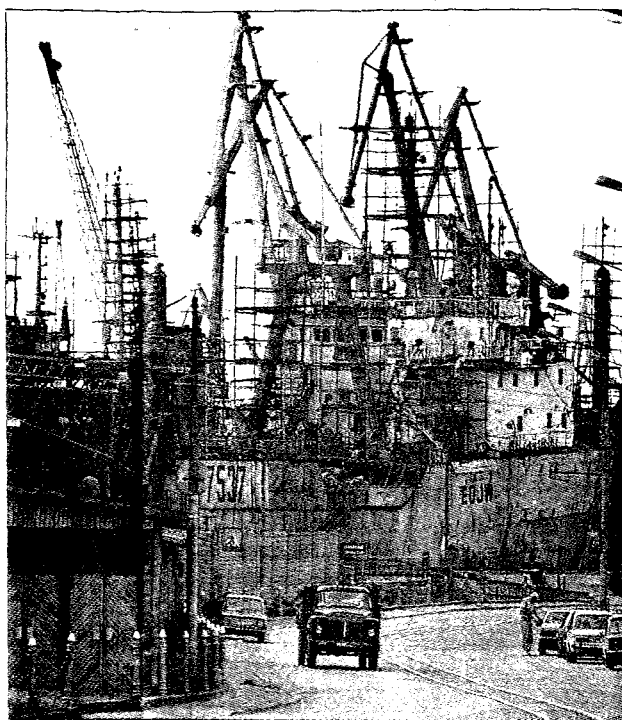
Så tidlig som i 1986 skrev jeg at sovjetmakten sto for fall. Gorbatsjovs taler manglet de vanlige klisjéene om Lenin og fremtiden. Men jeg var fremdeles overbevist om at den sovjetiske militærmaskinen var del av den privilegerte eliten i Sovjetunionen. Det var jeg for så vidt også syv år senere. Derfor var jeg overlykkelig over å bli invitert på tokt med et russisk marinefartøy.

” Senkede båter lå strødd i havnebassenget ”

Ennå lastet med vedtatte sannheter hadde jeg store forventninger der jeg sto på vei inn til Baltijsk. Basen ligger i den russiske enklaven Kaliningrad – også kalt Königsberg – på Estlands Østersjøkyst. Turen ble arrangert av komiteen Peace to the Oceans, som blant annet består av pensjonerte, høytstående offiserer i den tidligere sovjetiske marinen. På overfarten fra Helsingfors ble det holdt et seminar om Baltikums fremtid og en gripende seremoni til minne om dem som falt under krigen i Østersjøen og Baltikum.

En stor del av Østersjøflåten tre hundre skip er samlet i Baltijsk, sammen med flesteparten av 85 000 offiserer og menige. Til min store overraskelse la vi til vis-à-vis Østersjøflåten flaggskip, kommandoposten til flåteadmiral Jegorov. Rundt oss lå seks av flåten 12 landgangsfartøyer for stridsvogner. Dette var enhver forhenværende marineattachés drøm: Å være midt inne på en russisk marinebase, i stedet for å ligge med kikkert på flere kilometers hold og forsøke å gjette seg til hva slags skip som skjulte seg under radarantennene i det fjerne.

Virkeligheten ble et sjokk. Mens skipene – for det meste landgangsfartøyer, deriblant tretten luftputebåter – var i varierende forfåning, sto det dårlig til med husholdet forøvrig. Senkede båter lå strødd i havnebassenget. Andre var kjørt halvveis opp på land. En ubåt som tydeligvis var blitt påreint, lå ennå og fløt med store hakk i skroget etter sammenstøtet. Løngs stranden lå hele fjell av gamle styrburs, kantonår og skrogdelar. Sosialantropologene har lært oss at russerne – i motsetning til tyskerne – er uryddige. Kaoset i Baltijsk var noe langt

RUSSISK MARINE: Ute av stand til å gjennomføre noe koordinert angrep.

mer enn rot. Det vitnet om oppløsning av den sosiale orden.

Den mye omtalte boligmangelen blant de militære – som ofte med en illevarslende undertone blir kalt et politisk problem – var også tydelig i Baltijsk. Likevel sto et femetasjers hus på basen ubeboet. Huset var ganske nytt, men allerede falleferdig. Arbeiderne som hadde bygget det må ha vært glade i flasken. Knappt en vinkel var rett. Nesten alle vinduene var knust. Dører hang og slang, og det var store hull i grunnmuren.

” Subbet omkring i utakt og uorden ”

Tre kompanier med gaster som marsjerte forbi, var også et sørgelig syn, i skitne uniformer og med uflidig hår. Rekrutene så ut som om de var blitt innkalt i ren desperasjon – et synlig tegn på at bare et fåtall russiske ungdommer er villige til å utføre verneplikten på vilkårene de blir budt (båten vi var ombord på, hadde innleid sivilt mannskap i maskinrommet). Her og der subbet avdelinger omkring, i utakt og uorden. Mannskapet virket ute av stand til å vedlikeholde komplisert utstyr, for

ikke å snakke om å utføre et koordinert angrep i noen retning. Flagge ble heist og firet på forskjellige tidspunkter fra skip til skip. Alle mine tidligere beregninger om den russiske marines slagkraft sto for fall da jeg fikk øye på de magre kuene som beitet inne på baseområdet. Når marinegaster blir satt til å gjete kuer, kan man bare ane hvordan forsyningssituasjonen er til sjøs.

Dette er ikke noe nytt problem for den russiske marinen. Under den kalde krigen var vestlige marineenheter på tokt i gjennomsnittlig 40 prosent av tiden. Det tilsvarende tallet for de sovjetiske skipene var bare ca. 15 prosent, og en stor del av den tiden lå de stille for anker. Vi hadde mange forklaringer på dette. Den mest utbredte var at russerne lå og ventet mens de samlet opplysninger og perfektionerte treningen for det endelige angrepet. Jeg så aldri en eneste rapport som tok tak i den faktiske sannheten: at de sovjetiske skipene og mannskapene ikke var i stand til å gjennomføre lengre tokt til sjøs.

De militære var ikke alene om å være blinde. Tilsvarende svarte hull fantes også blant politikere og sivile forskere. Statistikken viste for eksempel at ca. 37 prosent av de russiske arbeiderne var alkoholikere, og at langt over halvparten av befolk-

ningen vokste opp i hjem dominert av alkoholmisbruk. Vi visste at lederskikkelser som Stalin, Khrusjov, Bresjnev og Jeltsin, og flere av mennene bak kuppforsøket i august 1991, hadde store alkoholproblemer. Vi visste også at rusmisbruk bærer med seg et spesielt adferdsmønster. Likevel ble ikke disse signalene tatt alvorlig i Vesten, hverken av profesorer eller etterretningsfolk. Alkoholproblemene var kjente, men ingen tenkte på hvilken innvirkning misbruket hadde på militære og politiske beslutninger. Vi likte å tro at russerne ville ta det vi kalte «logiske og fornuftige» avgjørelser, altså at de i bunn og grunn ville tenke som oss.

” En hel kultur er lagt i grus ”

En av lærepengene fra 70 års leninisme er at vi som en kultur i vest ikke så hvordan «virkeligheter» var i øst. I stedet så vi det vi var lært opp til å vente oss, en slags liksomvirkelighet. Men nå har vi en sjanse til å lære av historien. De miljøbevisste mener det er den siste sjansen vi får. Det kunstneriske og spennende av Russland fra tiden før revolusjonen er det ikke mulig å bygge opp med et håndgrep etter alle årene med menneske-skapte ødeleggelser. Vi må forstå at en hel kultur er lagt i grus. Det finnes ikke noe samlende symbol, og mødrene vet ikke lenger hva de skal fortelle barna sine om hvordan de skal overleve. Dette er virkelig Ingentings tidsalder.

Det som er sant om en del av en kultur, gjelder også for de andre delene av den. Hvis den russiske industrien og det politiske liv er i ferd med å kollapse, gjelder det samme for det russiske militære. Det betyr blant annet at levekårene til dem som skal etterse atomreaktorene og kjernevåpnene, også stadig blir verre. Den russiske marinen har til sammen 240 atomreaktorer ombord på skip, i tillegg til talløse kjernefysiske torpedoer og miner. Selv om det ikke finnes atomdrevne ubåter i Østersjøflåten – og vi bare så havner ubåter i Baltijsk – er muligheten stor for at det finnes både atomvåpen og atomavfall lagret langs Østersjøen. Et blikk på kaoset i Baltijsk tar livet av ethvert håp om at russerne er i stand til å behandle disse miljøtruslene forsvarlig. Å tro at mannskapene vi så vil kunne forhindre en atomkatastrofe, er ren ønsketenkning, et kulturelt selvbedrag like fjernt fra virkeligheten som glansbildet vi skapte oss av de sovjetiske militære under den kalde krigen. Sannheten er at faren for en atomulykke er overhengende, og at russerne ikke vil ha nok mannskaper og ressurser til å takle katastrofen når den først har skjedd.

104923